

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ОГОРОДНИК ЄВГЕНІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 343.97 (477)

**МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор
Литвинов Олексій Миколайович,
Харківський національний
університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри кримінального
права і кримінології факультету №1.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
Яковець Ірина Станіславівна,
Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук
України, завідувач відділу
дослідження проблем кримінального
та кримінально-виконавчого права;

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Назимко Єгор Сергійович,
Донецький юридичний інститут МВС
України, проректор.

Захист відбудеться 24 лютого 2017 року о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий 23 січня 2017 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Наприкінці XX – початку XXI століття в Україні було покладено початок новому етапу в історії розвитку законодавства – етапу гуманізації, глобалізації та євроінтеграції. Увагу законодавця, на відміну від періоду СРСР, в якому перше місце посідали інтереси держави, було спрямовано на людину, про що було зазначено у ст. 3 Конституції України, яка визначила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Набрання 1 січня 2004 р. чинності Кримінально-виконавчим кодексом (далі – КВК) визначило інтенсивний розвиток в державі кримінально-виконавчої політики, зумовило появу відповідних нормативно-правових актів у сфері призначення, виконання та звільнення від виконання покарань. Україна почала плідно співпрацювати з міжнародними правозахисними організаціями. У зв'язку із цим виникла потреба оцінки відповідності нормативно-правових актів міжнародно-правовим нормам, стандартам та рекомендаціям. Сьогодні стрімкий розвиток суспільного буття змушує правознавців по-новому оцінювати ефективність механізму реалізації кримінально-виконавчої політики в Україні, перевіряти її узгодженість з положеннями міжнародного і вітчизняного права.

Необхідно відмітити, що проблемі юридичного розуміння природи кримінально-виконавчої політики, як сталого механізму, який із плином часу втрачає свою ефективність, що викликає низку проблемних питань, було присвячено багато праць відомих учених у галузі наук кримінально-правового циклу. Так, окремі аспекти здійснення кримінально-виконавчої політики розглядали в своїх працях такі вчені як Г. А. Аванесов, Ю. М. Антонян, Л. В. Багрій-Шахматов, О. М. Бандурка, Є. Ю. Бараш, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, Є. М. Блажівський, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, В. В. Василевич, М. Г. Вербенський, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Гришук, Т. А. Денисова, С. Ф. Денисов, О. М. Джу́жа, А. І. Долгова, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, О. О. Житний, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, І. І. Карпець, В. В. Коваленко, І. В. Козич, О. Г. Колб, В. В. Кондратішина, В. Я. Конопельский, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, М. Ю. Кутєпов, О. В. Лісіцков, О. В. Лисодєд, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. В. Лунєєв, К. Б. Марисюк, О. А. Мартиненко, М. І. Мельник, В. А. Мисливий, І. І. Митрофанов, А. А. Музика, Є. С. Назимко, В. М. Попович, Н. А. Савінова, А. Х. Степанюк, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. М. Трубников, П. Л. Фріс, В. Б. Харченко, М. Д. Шаргородський, О. Ю. Шостко, Н. М. Ярмиш, І. С. Яковець, М. М. Яцишин та деякі інші фахівці.

Однак, деякі важливі та практично значущі аспекти забезпечення розвитку кримінально-виконавчої політики досліджено мало. Так, нагального вирішення потребують проблеми забезпечення ефективності реалізації кримінально-виконавчої політики; розвитку міждисциплінарних підходів до процесу виконання покарань;

розроблення критеріїв оцінювання діяльності органів та установ виконання покарань і досягнення виправлення й ресоціалізації засуджених.

Зазначеними обставинами було обумовлено обрання теми дисертаційного дослідження та визначено її актуальність як для доктрини кримінально-виконавчого права, так і для кримінально-виконавчого законодавства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведено в контексті Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008, Наказу МВС України від 16.03.2015 року № 275 «Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років», Концепції реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України № 401/2008 від 25 квітня 2008 р. Робота спрямована на виконання заходів, передбачених Координаційним планом наукових досліджень з проблем кримінології на 2016 р., затвердженим на засіданні Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України у березні 2016 р. Дисертація відповідає темі наукових досліджень кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства ХНУВС на 2014–2018 роки «Протидія злочинності кримінально-правовими та кримінологічними засобами» (державний реєстраційний номер 0113U008195).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 26 червня 2015 року (протокол № 7).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є аналіз доктринальних положень кримінально-виконавчої політики України та механізму її реалізації, розроблення моделі зазначеного механізму, визначення шляхів удосконалення кримінально-виконавчого законодавства та практики його застосування на сучасному етапі розвитку Української державності.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації були поставлені такі основні задачі:

- встановити проблеми забезпечення ефективності реалізації кримінально-виконавчої політики України;
- визначити структуру механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України;
- дослідити проблеми забезпечення функціонування механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України;
- проаналізувати напрями удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України;
- дослідити інституційні особливості реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України;
- розкрити зміст етапів та заходів реформування кримінально-виконавчої політики України;
- визначити завдання та провідні напрями реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері забезпечення державою процесу виконання та відбування кримінальних покарань.

Предметом дослідження є механізм реалізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі.

Методи дослідження обрано, виходячи з визначених у роботі мети й завдань, із урахуванням її об'єкта і предмета. Методологічну основу дослідження становлять концептуальні категорії та поняття гносеології. За допомогою діалектичного методу визначено сутність і зміст механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України, досліджено проблеми забезпечення функціонування механізму її реалізації (усі розділи). За допомогою законів формальної логіки було визначено структурно-логічну схему дослідження, надано власне поняття «механізм реалізації кримінально-виконавчої політики» (підрозділи 1.1 та 1.2).

При проведенні дослідження застосовувалися й такі наукові методи як: догматичний – при опрацюванні законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, якими регламентовано діяльність у сфері виконання покарань (підрозділи 1.2–1.4); системно-структурний і функціональний, за допомогою яких було встановлено проблеми забезпечення ефективності реалізації кримінально-виконавчої політики України, визначено структуру механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України, досліджено проблеми забезпечення функціонування механізму її реалізації, інституційні особливості реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України (підрозділи 1.1–1.3 та 2.1); аналізу та синтезу – під час опрацювання напрямів удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України, а також визначення завдань та провідних напрямів реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України (підрозділи 1.4 та 2.3). Статистичні методи застосовувався для аналізу офіційних даних щодо діяльності у сфері виконання кримінальних покарань. Застосування методу моделювання дало можливість розробити на концептуальному, законодавчому й науковому рівні пропозиції та рекомендації щодо удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України (підрозділи 2.2 та 2.3).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження є праці вчених, в яких висвітлюються як загальні питання кримінально-виконавчого права, так і теоретичні й практичні питання кримінально-виконавчої політики. У процесі написання дисертації поряд із кримінально-правовою, кримінально-виконавчою та кримінологічною, використовувалась література з теорії держави та права, політології, адміністративного права, логіки, філософії, соціології, психології, державного управління та деяких інших наук.

Нормативну базу дисертації складають Конституція України, Кримінальний, Кримінально-виконавчий та Кримінальний процесуальний кодекси України. У роботі використано положення, що містяться в указах Президента України, рішеннях Конституційного Суду України, постановах Верховної Ради України, нормативно-правових актах міністерств і відомств України, міжнародних нормативно-правових актах, а також у законодавстві окремих зарубіжних країн.

Емпіричною базою дослідження є результати аналізу статистичних даних Державної пенітенціарної служби України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, які стосуються механізму реалізації кримінально-виконавчої політики на сучасному етапі.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі. Наукова новизна отриманих результатів конкретизується в таких основних положеннях:

вперше:

- визначено проблеми забезпечення ефективності реалізації кримінально-виконавчої політики України та доведено, що така ефективність залежить від трьох груп факторів: соціально-політичних, які відображають соціальну сутність, спрямованість та змістовні характеристики реалізації кримінально-виконавчої політики; формально-нормативних (правових), що відображають роль кримінально-виконавчого права і кримінально-виконавчих правових інститутів в її реалізації та організаційно-адміністративних (органів та установ), через діяльність яких безпосередньо оцінюється якість кримінально-виконавчої діяльності;

- визначено поняття «механізм реалізації кримінально-виконавчої політики», під яким запропоновано розуміти систему кримінально-виконавчих норм та відносин, суб'єктів та об'єктів застосування цих норм, що характеризує спрямованість, способи і засоби діяльності держави, громадських організацій і громадян у сфері виконання кримінальних покарань, підвищення ефективності цієї діяльності, забезпечення гарантій досягнення мети покарання. Доведено, що функціональними складовими цього механізму є: специфічний об'єкт впливу, суб'єкти та учасники механізму, засоби впливу, мета функціонування механізму;

- під функцією механізму реалізації кримінально-виконавчої політики запропоновано розуміти ту роль, яку виконує цей механізм у суспільстві, а також у процесі організації виконання кримінальних покарань. Під функціонуванням механізму реалізації кримінально-виконавчої політики запропоновано розуміти нормальну діяльність усіх державних органів та громадських організацій, спрямовану на досягнення мети виконання кримінальних покарань;

удосконалено:

- методологічні основи застосування інституційного підходу у дослідженні кримінально-виконавчої політики України. Обґрунтовано, що основи кримінально-виконавчої політики проявляються у двох аспектах: по-перше, в її інституційній детермінованості, по-друге, в її інституційній спрямованості. Усвідомлення на доктринальному рівні та закладення на організаційно-правовому рівні у механізми державного управління через програмування протидії злочинності вказаних аспектів кримінально-виконавчої політики є найбільш важливою передумовою й водночас метою її реформування на сучасному етапі;

- положення щодо завдань реформування кримінально-виконавчої політики, серед яких виокремлено такі: 1) забезпечення ліберального функціонування кримінально-виконавчої системи; 2) гуманізація кримінально-виконавчої політики; 3) структурно-функціональна синхронізація кримінально-виконавчої політики із кримінально-правовою, кримінологічною політикою, а також соціальною політикою держави в цілому; 4) адаптація кримінально-виконавчої системи до європейських стандартів поведінки із засудженими; 5) підвищення соціально-клінічного потенціалу пенітенціарної практики; 6) удосконалення системи постпенітенціарного стимулювання соціальної активності колишніх засуджених;

дістало подальший розвиток:

- теоретичні підходи до проблем удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України. Запропоновано заходи із подолання існуючих недоліків у сфері реалізації кримінально-виконавчої політики за такими напрямками: неухильне дотримання прав ув'язнених; поліпшення організації порядку тримання та матеріально-побутового забезпечення засуджених; покращення медико-санітарного забезпечення; вдосконалення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими; взаємодія з міжнародними громадськими організаціями й інституціями;

- положення про реформування кримінально-виконавчої політики у частині виокремлення таких етапів цього процесу: етап програмування реформи кримінально-виконавчої політики; стабілізаційний етап; пілотно-аналітичний етап; основний етап реформування; заключний етап реформування.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені в дисертації теоретичні та прикладні висновки та рекомендації можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки науково-практичних проблем реалізації кримінально-виконавчої політики України, функціонування органів та установ виконання покарань (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 25 травня 2016 року);

- у галузі правотворчості – для підготовки й уточнення нормативно-правових актів у сфері удосконалення реалізації кримінально-правового та кримінально-виконавчого впливу;

- у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності процесів і процедур виконання покарань;

- у навчальному процесі – при підготовці комплексу навально-методичного забезпечення навчальних дисциплін «Кримінально-виконавче право», «Кримінологія», «Аналіз та прогнозування злочинності» (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 15 червня 2016 року).

Апробація результатів дисертації. Підсумки проведеного дослідження, окремі його аспекти, одержані узагальнення та висновки обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доповідались автором на Міжнародній науковій конференції «Перші Миколаївські юридичні дискусії» (м. Кривий Ріг – Миколаїв, 18 травня 2016 р.) та Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти» (м. Миколаїв, 27 травня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, викладено у семи наукових працях, у тому числі чотирьох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук; одній статті, опублікованій у фаховому виданні України, яке включено до міжнародної наукометричної бази; двох тезах наукових доповідей.

Структура дисертації відповідає її меті й задачам та складається зі вступу, двох розділів, які об'єднують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 216 сторінок, з яких основний текст – 186 сторінок, список використаних джерел (221 найменування) розміщений на 26 сторінках, додаток займає 4 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, висвітлено її зв'язок з науковими планами й темами, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, вказано використані у ньому методи, розкрито наукову новизну результатів дослідження, їх практичне значення, наведені дані про апробацію та оприлюднення матеріалів дисертації.

Розділ 1 «Механізм реалізації кримінально-виконавчої політики на сучасному етапі розвитку України» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Проблеми забезпечення ефективності реалізації кримінально-виконавчої політики України»* обґрунтовується положення про те, що ефективність реалізації кримінально-виконавчої політики визначається оцінкою правової корисності досягнутих завдяки їй результатів, співвідношенням із тим ідеалом (метою), який визначили суспільство та держава. Доведено, що мета реалізації кримінально-виконавчої політики – це передбачувані та бажані для усього суспільства результати здійснення цієї політики (на феноменологічному рівні – виправлення та ресоціалізація засуджених). Відмічається, що взагалі ефективність кримінально-виконавчої політики залежить від багатьох чинників, провідним з яких є легітимна, авторитетна влада.

Під кримінально-виконавчою політикою України запропоновано розуміти напрям правової політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, що розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і мету виконання кримінальних покарань, виробляє засоби досягнення виправлення та ресоціалізації осіб, що відбувають покарання.

Визначено проблеми забезпечення ефективності реалізації кримінально-виконавчої політики України та доведено, що вона залежить від трьох груп факторів: соціально-політичних, які відображають соціальну сутність, спрямованість та змістовні характеристики реалізації кримінально-виконавчої політики; формально-нормативних (правових), що відображають роль кримінально-виконавчого права і кримінально-виконавчих правових інститутів в її реалізації та організаційно-адміністративних (органів та установ), що безпосередньо реалізують кримінально-виконавчу політику.

У *підрозділі 1.2 «Структура механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України»* досліджено внутрішню побудову, зовнішні зв'язки та взаємозалежність елементів механізму кримінально-виконавчої політики України. Розглядається правова категорія «механізм кримінально-виконавчого регулювання».

Обґрунтовується дослідницька гіпотеза про те, що звернення до дослідження категорії «механізм кримінально-виконавчого регулювання» припускає розширення традиційного предмета науки кримінально-виконавчого права. Встановлення

узгодженості у взаємодії інститутів, визначення їх ефективності вимагають відходу теоретичної думки за межі змісту власне юридичних норм і звернення до емпіричних даних, які можна одержати лише в реальній правовій дійсності.

Сутність механізму реалізації кримінально-виконавчої політики полягає у застосуванні закону (перш за все норм кримінально-виконавчого права) для впорядкування суспільних відносин у сфері виконання покарань, досягнення цілей покарання. Автор стверджує, що саме механізм реалізації кримінально-виконавчої політики надає можливість пізнати сутність цієї політики, розкрити внутрішньо- та зовнішньосистемні зв'язки цього складного політико-правового утворення. Під механізмом реалізації кримінально-виконавчої політики запропоновано розуміти систему кримінально-виконавчих норм та відносин, суб'єктів та об'єктів застосування цих норм, що характеризує спрямованість, способи і засоби діяльності держави, громадських організацій і громадян у сфері виконання кримінальних покарань, підвищення ефективності цієї діяльності, забезпечення гарантій досягнення мети покарання.

Функціональними складовими цього механізму є: специфічний об'єкт впливу – правові відносини у сфері виконання покарання (кримінально-виконавчі правовідносини); суб'єкти та учасники механізму – органи держави в особі законодавчої, виконавчої та судової влади, громадські організації та громадяни; засоби впливу – режим відбuvання покарання; мета функціонування механізму – забезпечення виправлення осіб, які відбuvають покарання; найбільш оптимальне застосування покарання тощо.

У підрозділі 1.3 *«Проблеми забезпечення функціонування механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України»* досліджено проблематику забезпечення належного функціонування механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України.

Констатується, що функції механізму реалізації кримінально-виконавчої політики проявляються у тому, яку роль виконує цей механізм у суспільстві, а також у процесі організації виконання кримінальних покарань. Відповідно до цього під функціонуванням механізму реалізації кримінально-виконавчої політики запропоновано розуміти нормальну діяльність усіх державних органів та громадських організацій, спрямовану на досягнення мети виконання кримінальних покарань.

До проблемних питань забезпечення функціонування механізму реалізації кримінально-виконавчої політики автором віднесено такі: неналежне фінансування видатків на забезпечення діяльності кримінально-виконавчої служби та низький соціально-правовий захист її персоналу, що створює умови для поширення корупції; зниження рівня забезпечення спеціальною технікою та інженерно-технічними засобами охорони; погіршення системи охорони здоров'я і соціального захисту засуджених, як наслідок – небезпечне погіршення стану здоров'я населення у державі; недостатній професійний рівень персоналу та відсутність наукового супроводження процесу реформування кримінально-виконавчої служби; невідповідність значної частини установ виконання покарань (далі – УВП) та слідчих ізоляторів сучасним вимогам забезпечення прав і свобод людини й громадянина; низький рівень організаційно-правових форм і принципів діяльності

підприємств УВП щодо залучення засуджених до суспільно корисної праці, надання пріоритету їх професійно-технічному навчанню, формуванню та закріпленню у засуджених трудових навичок як невід'ємної складової процесу їх ресоціалізації.

У підрозділі 1.4 «Удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України» зазначається, що визначальним фактором удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики є визначення та закріплення на законодавчому рівні механізму управління, що забезпечить узгоджену й ефективну роботу всіх учасників процесу на основі системного і комплексного підходу до вирішення назрілих у цій сфері проблем.

Акцентовується увага на тому, що зараз актуальною є перебудова кримінально-виконавчої системи з урахуванням нової соціально-політичної та економічної ситуації в державі, змін у практиці винесення вироків судами й світового досвіду виконання кримінальних покарань.

На цій підставі виокремлено низку завдань (напрямів) з удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики: 1) поліпшення умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту; 2) удосконалення системи охорони здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту, підвищення якості медичної допомоги; 3) підвищення рівня організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими; 4) модернізація підприємств УВП, а також удосконалення системи професійної підготовки засуджених; 5) підвищення ефективності діяльності персоналу органів та установ виконання покарань; 6) підвищення ефективності виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Головними пріоритетами вдосконалення кримінально-виконавчого процесу, що впливають із чинників покращання всіх складових державної політики у цій сфері суспільних відносин, є створення відповідно до законодавства умов для тримання засуджених та осіб, узятих під варту; удосконалення системи виконання покарань, альтернативних позбавленню волі; забезпечення всебічного контролю за дотриманням персоналом УВП вимог чинного законодавства, парламентських та урядових рішень з використанням можливостей суду, прокуратури, органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та окремих фізичних осіб у межах наданих їм законом повноважень.

Розділ 2 «Реформування кримінально-виконавчої політики на сучасному етапі розвитку України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Інституційні особливості реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України» розглядається інституційна складова реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України.

Обґрунтовується теза про те, що дослідження інституційних основ кримінально-виконавчої політики повинно виходити з органічного поєднання, синтезу фактично існуючих та тенденційних рис відтворення неформального ядра у формалізованих інституційних утвореннях, які так чи інакше впливають на діяльність уповноважених суб'єктів у сфері виконання покарань.

Однією з головних особливостей процесу реформування кримінально-виконавчої політики є зміна філософії управління виконанням покарань, вектор якої має бути спрямований від формалізованих інститутів до неформалізованих з урахуванням специфіки останніх. Ключова роль у цьому процесі має відводитись

забезпеченню балансу цілей, завдань, засобів їх досягнень і реалізації як складових механізму кримінально-виконавчої політики й фактично існуючих та офіційно запроваджених формальних і неформальних соціальних інститутів, інакше виникає загроза марнування часу й ресурсів на імітацію реформ, налагодження атрибутивних зв'язків у діяльності органів та установ виконання покарань, загострення існуючих суперечностей між запитами суспільства щодо зниження рівня кримінальної загрози.

Серед окремих інституційних зон конфліктування кримінально-виконавчої діяльності із соціальним середовищем виділено такі: а) дисфункція інституту громадського контролю за діяльністю органів та установ виконання покарань; б) нерозвиненість спільних форм діяльності пенітенціаріїв та громадськості в межах інституту громадських зв'язків; в) міцність, з одного боку, позицій кримінальної субкультури, а з іншого – неформальних механізмів організації взаємодії із засудженими в кримінально-виконавчих установах закритого типу зі сторони адміністрації; г) неузгодженість правових кримінально-виконавчих інститутів з економічними інститутами, що втілюють свободу трудової, зокрема підприємницької, діяльності, а також право засуджених на отримання різних видів соціальних виплат, у тому числі і пенсійного забезпечення; д) дисбаланс публічних інтересів виконання покарання та приватних інтересів у сфері реалізації функцій інституту сім'ї.

Подолання зазначених інституційних блоків є запорукою успішної адаптації кримінально-виконавчої політики до реалій соціодинаміки. Кримінально-виконавча політика, таким чином, повинна стати провідником інституціонування покарання як різновиду кримінологічних практик, а також формування повноцінного пенітенціарного інституту з метою структурування окремого фрагменту соціальної діяльності, спрямованої на убезпечення суспільства від кримінальних загроз властивими для кримінально-виконавчої системи інструментами.

Підрозділ 2.2 «Завдання та провідні напрями реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України» присвячено визначенню завдань та провідних напрямів реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України.

Визначаються пріоритетні завдання реформування кримінально-виконавчої політики, зокрема: переведення кримінально-виконавчої системи на ліберальні рейки функціонування, гуманізація кримінально-виконавчої політики, структурно-функціональна синхронізація кримінально-виконавчої політики із кримінально-правовою та кримінологічною політикою, а також соціальною політикою держави в цілому; адаптація кримінально-виконавчої системи до європейських стандартів поведінки із засудженими, підвищення соціально-клінічного потенціалу пенітенціарної практики, вдосконалення системи постпенітенціарного стимулювання соціальної активності колишніх засуджених.

Для успішного виконання сформульованих завдань запропоновано організувати реформування кримінально-виконавчої політики за такими напрямками: 1) конвергенція кримінально-виконавчої та соціальної політики; 2) демілітаризація кримінально-виконавчої системи; 3) запровадження камерної системи в УВП закритого типу; 4) подальша інтеграція пенітенціарної системи з інститутами

громадських зв'язків та контролю; 5) розвиток системи органів та установ, що виконують покарання, не пов'язані з позбавленням волі; 6) забезпечення засудженим трудової зайнятості та рівного доступу до загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти; 7) удосконалення методик індивідуальної роботи із засудженими з метою їх ресоціалізації; 8) удосконалення системи медичного обслуговування та психологічного супроводу; 9) удосконалення правової бази та організаційно-управлінської основи забезпечення безпеки засуджених під час відбування покарань; 10) реформування кадрової політики органів та установ виконання покарань; 11) нарощування обсягів фінансування реформи кримінально-виконавчої політики до меж, необхідних для виконання поставлених завдань; 12) підвищення кваліфікації та професійних навичок працівників УВП.

Обґрунтовується положення про те, що зазначені завдання й напрями реформування кримінально-виконавчої політики набувають своєї структурованої цілісності та практичної адаптивності у міру деталізації їх змісту за предметом і послідовністю реалізації.

Підрозділ 2.3 «Етапи та заходи реформування кримінально-виконавчої політики України» присвячено розробці послідовності етапів реформування кримінально-виконавчої політики України, кожен з яких включає конкретно визначені заходи.

У дослідженні запропоновано інноваційну варіацію найбільш суттєвих, вузлових заходів, об'єднаних спільною концептуальною основою, яку фундує ліберально-гуманістична ідеологія – ядро модернізації всієї кримінально-виконавчої системи та управління нею.

Перший етап – програмування реформи кримінально-виконавчої політики – передбачає вироблення «дорожньої карти» – генерального плану модернізації пенітенціарної політики. Він передбачає фазу концептуалізації та узгодження програми дій з урахуванням загальносоціального контексту та можливостей суспільства. Другий етап – стабілізаційний – передбачає створення належної стартової бази для початку активної фази реалізації предметних заходів реформування кримінально-виконавчої політики за всіма напрямками.

Третій (пілотно-аналітичний) етап стосується лише тієї частини реформування кримінально-виконавчої політики, яка підлягає перевірці експериментальним шляхом. За предметною характеристикою та спрямованістю заходів цей етап є одним із різновидів кримінологічного експерименту.

Четвертий, основний, етап реформування є базовим і передбачає безпосередню планомірну реалізацію програмних заходів у межах взаємоузгодженого, скоординованого виконання окремих планів дій. Останні мають забезпечувати повне виконання поставлених завдань за виділеними напрямками та підпорядковуватись єдиній концепції, ліберально-гуманістичній ідеології кримінально-виконавчої політики.

Заключний етап реформування передбачає завершення програмних заходів, підбиття підсумків. На цьому етапі має відбуватись аналітична робота щодо оцінки ефективності модернізації на підставі зіставлення існуючих цілей, завдань та

фактично досягнутих результатів, окреслення кола проблем, формування майбутньої стратегії розвитку та, у разі необхідності, повернення до першого етапу.

Робиться висновок, що процес реформування кримінально-виконавчої політики має набути перманентного стану, в якому відбуватиметься безперервна адаптація до динаміки соціальних перетворень, існуючих можливостей та нових пріоритетів.

ВИСНОВКИ

Здійснене комплексне дослідження кримінально-виконавчої політики виявило багатоаспектну її характеристику, яка виходить за межі виключно організаційно-процедурної площини, поглинаючись більш високим методологічним рівнем узагальнення інформації. Це проявляється також у розумінні приналежності кримінально-виконавчої політики до синтетичних політико-правових утворень як в аспекті кримінально-превентивної діяльності, так і в аспекті внутрішньої організації системи. Конкретизація цих положень відображається в наступних висновках.

1. Факторами, які визначають ефективність реалізації кримінально-виконавчої політики є: 1) соціально-політичні, які відображають соціальну сутність, спрямованість та змістовні характеристики реалізації кримінально-виконавчої політики; 2) формально-нормативні (правові), що відображають роль кримінально-виконавчого права і кримінально-виконавчих правових інститутів в її реалізації; 3) організаційно-адміністративні (органи та установи), через діяльність яких й безпосередньо оцінюється якість кримінально-виконавчої діяльності.

2. Механізм реалізації кримінально-виконавчої політики – це система кримінально-виконавчих норм та відносин, суб'єктів та об'єктів застосування цих норм, що характеризує спрямованість, способи і засоби діяльності держави, громадських організацій і громадян у сфері виконання кримінальних покарань, підвищення ефективності цієї діяльності, забезпечення гарантій досягнення мети покарання. Функціональними складовими цього механізму є: специфічний об'єкт впливу, суб'єкти та учасники механізму, засоби впливу, мета функціонування механізму.

3. Проблеми забезпечення функціонування механізму реалізації кримінально-виконавчої політики слід розглядати у такій послідовності (відповідно до етапів): 1) на етапі формування; 2) на етапі безпосередньої реалізації. Проблеми забезпечення функціонування механізму реалізації кримінально-виконавчої політики полягають, зокрема, у такому: неналежне фінансування видатків на забезпечення діяльності кримінально-виконавчої служби та низький соціально-правовий захист її персоналу, що створює умови для поширення корупції і хабарництва; зниження рівня забезпечення спеціальною технікою та інженерно-технічними засобами охорони; погіршення системи охорони здоров'я і соціального захисту засуджених, як наслідок – небезпечне погіршення стану здоров'я населення у державі; недостатній професійний рівень персоналу та відсутність наукового супроводження процесу реформування кримінально-виконавчої служби; невідповідність значної частини УВП і СІЗО сучасним вимогам забезпечення прав і свобод людини й громадянина; низький рівень організаційно-правових форм і

принципів діяльності підприємств УВП щодо залучення засуджених до суспільно корисної праці, надання пріоритету їх професійно-технічному навчання, формуванню та закріпленню у засуджених трудових навичок як невід'ємної складової процесу їх ре соціалізації.

4. Визначальним фактором удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики є створення на рівні закону механізму управління, що забезпечить узгоджену та ефективну роботу всіх учасників процесу на основі системного і комплексного підходу до вирішення назрілих у цій сфері проблем. Зараз актуальною є перебудова кримінально-виконавчої системи з урахуванням нової соціально-політичної та економічної ситуації в державі, змін у практиці винесення вироків судами й світового досвіду виконання кримінальних покарань. Головними пріоритетами вдосконалення кримінально-виконавчого процесу є створення відповідно до законодавства умов для тримання засуджених та осіб, узятих під варту; удосконалення системи виконання покарань, альтернативних позбавленню волі; забезпечення всебічного контролю за дотриманням персоналом УВП вимог чинного законодавства, парламентських та урядових рішень з використанням можливостей суду, прокуратури, органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та окремих фізичних осіб у межах наданих їм законом повноважень.

5. Між функціонуванням формальних інститутів виконання покарань та неформальних соціальних інститутів існує неузгодженість за низкою параметрів. Констатується відставання останніх, їх законсервованість на ментальному рівні, обумовлена стигматизацією пенітенціарної сфери відносин. Зміна ідеології й способу мислення, сприйняття соціального значення пенітенціарної функції не як каральної, репресивної, а як сервісної, клінічної на відповідній організаційній і матеріальній основі – це завдання, яке має ініціюватися на рівні саме формальних інституційних перебудов, забезпечених належним правовим, програмним та організаційно-управлінським супроводом із широким залученням громадських організацій. Роль останніх має бути зведена до формування своєрідного містка між державою та суспільством щодо налагодження порозуміння стосовно запроваджуваних реформ, корінь яких – лібералізація кримінально-виконавчої діяльності, зміна її системи координат з протиборства на допомогу, діалог, навчання.

Подолання зон конфліктування кримінально-виконавчої діяльності із соціальним середовищем є запорукою успішної адаптації кримінально-виконавчої політики до реалій соціодинаміки. Кримінально-виконавча політика, таким чином, повинна стати провідником інституціонування покарання як різновиду кримінологічних практик, а також формування повноцінного пенітенціарного інституту з метою структурування окремого фрагменту соціальної діяльності, спрямованої на убезпечення суспільства від кримінальних загроз властивими для кримінально-виконавчої системи інструментами.

6. Завданнями реформування кримінально-виконавчої політики України є: переведення кримінально-виконавчої системи на ліберальні рейки функціонування, гуманізація кримінально-виконавчої політики, структурно-функціональна синхронізація кримінально-виконавчої політики із кримінально-правовою та кримінологічною політикою, а також соціальною політикою держави в цілому;

адаптація кримінально-виконавчої системи до європейських стандартів поводження із засудженими, підвищення соціально-клінічного потенціалу пенітенціарної практики, вдосконалення системи постпенітенціарного стимулювання соціальної активності колишніх засуджених.

Для успішного виконання зазначених завдань реформування кримінально-виконавчої політики слід здійснювати за такими напрямками: 1) конвергенція кримінально-виконавчої та соціальної політики; 2) демілітаризація кримінально-виконавчої системи; 3) запровадження камерної системи в УВП закритого типу; 4) подальша інтеграція пенітенціарної системи з інститутами громадських зв'язків та контролю; 5) розвиток системи органів та установ, що виконують покарання, не пов'язані з позбавленням волі; 6) забезпечення засудженим трудової зайнятості та рівного доступу до загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти; 7) удосконалення методик індивідуальної роботи із засудженими з метою їх ресоціалізації; 8) удосконалення системи медичного обслуговування та психологічного супроводу; 9) удосконалення правової бази та організаційно-управлінської основи забезпечення безпеки засуджених під час відбування покарань; 10) реформування кадрової політики органів та установ виконання покарань; 11) нарощування обсягів фінансування реформи кримінально-виконавчої політики до меж, необхідних для виконання поставлених завдань; 12) підвищення кваліфікації та професійних навичок працівників УВП.

7. Зазначені завдання й напрями реформування кримінально-виконавчої політики набувають своєї структурованої цілісності та практичної адаптивності залежно від деталізації їх змісту за предметом і послідовністю реалізації. Запропоновано виділити такі п'ять етапів реформування: етап програмування, стабілізаційний, пілотно-аналітичний, основний та заключний. Кожному з цих етапів властивий конкретний набір заходів, вичерпний перелік яких у принципі не може бути сформований. У дослідженні пропонується інноваційна варіація найбільш суттєвих, вузлових, на думку автора, заходів, об'єднаних спільною концептуальною основою, яку фундує ліберально-гуманістична ідеологія – ядро модернізації всієї кримінально-виконавчої системи та управління нею.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Огородник Є. І. Діяльність Президента України та Верховної Ради України на етапі формування механізму реалізації кримінально-виконавчої політики / Є. І. Огородник // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2014. – № 2. – С. 192–200.

2. Огородник Є. І. Контроль за діяльністю органів та установ виконання покарань як напрям забезпечення функціонування механізму реалізації кримінально-виконавчої політики / Є. І. Огородник // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2014. – № 3. – С. 279–293.

3. Огородник Є. І. Удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України / Є. І. Огородник // Наше право. – 2016. – № 2. – С. 118–124.

4. Огородник Є. І. Провідні напрями реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України / Є. І. Огородник // Наше право. – 2016. – № 4. – С. 122–127.

5. Огородник Є. І. Етапи та заходи реформування кримінально-виконавчої політики України / Є. І. Огородник // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2016. – № 2. – С. 90–98.

6. Огородник Є. І. Контроль держави та суспільства за діяльністю органів та установ виконання покарань в Україні / Є. І. Огородник // Перші Миколаївські юридичні дискусії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18 травня 2016 р. : 3б. наук. ст. / уклад. Є. В. Валькова, І. М. Дмитрук, С. В. Лосич, С. А. Матвієнко ; за ред. В. М. Бесчастного, О. А. Кириченка, В. М. Поперечного. – Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. – С. 591–595.

7. Огородник Є. І. Завдання з удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України / Є. І. Огородник // Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти : матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Миколаїв, 26 травня 2016 р.) ; упоряд. д.ю.н., доц. Є. О. Письменський. – Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2016. – С. 148–151.

АНОТАЦІЇ

Огородник Є. І. Механізм реалізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2017.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі.

У дослідженні проаналізовано доктринальні положення щодо кримінально-виконавчої політики та механізму її реалізації, розроблено модель зазначеного механізму, визначено шляхи удосконалення кримінально-виконавчого законодавства та практики його застосування на сучасному етапі розвитку української державності.

Встановлено проблеми забезпечення ефективності реалізації кримінально-виконавчої політики України, визначено структуру механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України.

З точки зору структурно-функціонального підходу досліджено проблеми забезпечення функціонування механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України, проаналізовано напрями удосконалення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики України.

Окрему увагу приділено інституційним особливостям реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України. Розкрито зміст етапів та заходів реформування кримінально-виконавчої політики України, визначено завдання та

провідні напрями реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України.

Ключові слова: кримінально-виконавча політика, механізм, формування, реалізація, реформування, забезпечення, виконання покарань.

Огородник Е. И. Механизм реализации уголовно-исполнительной политики Украины и ее реформирование на современном этапе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2017.

Диссертация посвящена комплексному исследованию механизма реализации уголовно-исполнительной политики Украины и ее реформированию на современном этапе. Проанализированы доктринальные положения относительно уголовно-исполнительной политики и механизма ее реализации, разработана модель указанного механизма, определены пути совершенствования уголовно-исполнительного законодательства и практики его применения на современном этапе развития украинской государственности.

Определены проблемы обеспечения эффективности реализации уголовно-исполнительной политики Украины и доказано, что эффективность реализации уголовно-исполнительной политики зависит от трех групп факторов: социально-политических, отражающих социальную сущность, направленность и содержательные характеристики реализации уголовно-исполнительной политики; формально-нормативных (правовых), отражающих роль уголовно-исполнительного права и уголовно-исполнительных правовых институтов в реализации; организационно-административных (органов и учреждений), посредством деятельности которых оценивается качество уголовно-исполнительной деятельности.

Представлено авторское определение понятия «механизм реализации уголовно-исполнительной политики», под которым предложено понимать систему уголовно-исполнительных норм и отношений, субъектов и объектов применения этих норм, характеризующую направленность, способы и средства деятельности государства, общественных организаций и граждан в сфере исполнения наказаний, повышения эффективности этой деятельности, обеспечение гарантий достижения цели наказания. Доказано, что функциональными составляющими этого механизма являются: специфический объект воздействия, субъекты и участники механизма, средства влияния, цель функционирования механизма.

Установлены проблемы обеспечения эффективности реализации уголовно-исполнительной политики Украины. С точки зрения структурно-функционального подхода исследованы проблемы обеспечения функционирования механизма реализации уголовно-исполнительной политики Украины, проанализированы направления совершенствования механизма реализации уголовно-исполнительной политики Украины. Особое внимание уделено институциональным особенностям реформирования современной уголовно-исполнительной политики Украины.

Разработаны этапы реформирования уголовно-исполнительной политики Украины: этап программирования, стабилизационный этап, пилотно-аналитический этап, основной и заключительный этапы. Каждому из этих этапов присущ определенный набор мер. В исследовании предложено инновационную вариацию наиболее существенных, узловых мероприятий, объединенных общей концептуальной основой.

Делается вывод, что процесс реформирования уголовно-исполнительной политики должен вступить в перманентное состояние, в котором будет происходить непрерывная адаптация к динамике социальных преобразований, существующих возможностей и новых приоритетов.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная политика, механизм, формирование, реализация, реформирование, обеспечение, исполнение наказаний.

Ohorodnyk Ye. I. Mechanism for Implementing Ukrainian Penal Policy and Reforming Its Provisions at Present Stage. – *Published as manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law, Speciality 12.00.08. – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2017.

The dissertation deals with complex research of Ukrainian penal policy implementing mechanism and reforming its provisions at present stage.

Within the dissertation the doctrinal provisions concerning penal policy and its implementing mechanism are analyzed; the model of this mechanism is worked out; the ways of improvement of penal legislation and its implementation practice at present stage of Ukrainian statehood are designated.

The problems of securing effective implementation of Ukrainian penal policy are ascertained; the structure of Ukrainian penal policy implementing mechanism is established.

Under structure-function approach the problems of Ukrainian penal policy implementing mechanism functioning are studied; ways of improvement of Ukrainian penal legislation implementing mechanism are analyzed.

Special attention is drawn to research of institutional particularities of reforming the present Ukrainian penal policy. The stages and measures aimed at reforming Ukrainian penal policy are detected; Ukrainian penal policy tasks and its reforming mainstreams are designated.

Key words: penal policy, mechanism, formation, implementation, reforming, procuring, penalty execution.

Підписано до друку 6.01.2017 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27.